

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

НАГОРНА ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА

УДК [336.1:352]:64(043.3)

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ
КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ 2013

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі банківських інвестицій ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор

Дйба Михайло Іванович

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
декан кредитно-економічного факультету

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент

Павлюк Клавдія Василівна

Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління»,
завідувач відділу бюджетного регулювання

кандидат економічних наук, доцент

Забаштанський Максим Миколайович

Чернігівський державний технологічний університет,
декан факультету праці та соціального управління

Захист відбудеться «29 » березня 2013 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.04 у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд.203

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-г, ауд.601.

Автореферат розісланий «28 » лютого 2013

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, професор

А.М. Поддєрьогін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливою складовою економіки України є комунальне господарство, яке створює необхідні умови для життєзабезпечення населення та суб'єктів господарювання. Особливе місце в його структурі займають підприємства водопостачання, водовідведення і теплопостачання, діяльність яких прямо впливає на умови проживання, праці та відпочинку людей. Висока виробнича і соціальна значущість галузі свідчить про надзвичайну важливість питання її фінансового забезпечення. Разом з тим, аналіз сучасного стану підприємств комунального господарства дає підстави зробити висновок про нестачу коштів для фінансування галузі. В останні роки ця проблема ще більше загострилася, значна кількість підприємств взагалі перебувають на межі банкрутства. Отже, дослідження проблеми фінансового забезпечення підприємств комунального господарства, пошук та обґрунтування шляхів її успішного розв'язання належать до найактуальніших завдань.

У дисертації обґрунтовується важливість подальшого розвитку поняття «фінансове забезпечення підприємств комунального господарства» через дослідження його змісту, структури джерел, форм, методів та інструментів ефективного використання.

Дослідженню різних аспектів теорії фінансів та проблем фінансового забезпечення присвячені праці відомих українських і зарубіжних учених: Л.Д. Буряка, О.Д. Василика, Р.С. Дяківа, О.І. Москаля, С.В. Онишко, В.М. Опаріна, Г.Б. Погріщука, А.М. Поддєрьогіна, О.Р. Романенка, О.О. Терещенка, В.М. Федосова. Проблеми, пов'язані з розвитком фінансового забезпечення підприємств комунального господарства, знайшли своє відображення у працях З.В. Герасимчука, Н.О. Гури, М.В. Глух, М.М. Забаштанського, І.В. Запатріної, Т.М. Качали, В.О. Онищенко, Г.І. Онищука, К.В. Павлюк, Н.В. Хвищун, Л.П. Шаповал, а також зарубіжних дослідників – Ф.Г. Таги-заде, Є.А. Каменєва, Л.Н. Марголіної, О.А. Морозова, Л.Н. Чернишова.

Разом з тим ряд питань даної наукової проблеми ще залишаються недостатньо розкритими, спостерігається неоднозначність тлумачення термінів і понять, не існує єдиного підходу до визначення напрямів реформування галузі тощо. Потребують подальшого дослідження особливості фінансового забезпечення підприємств комунального господарства. Особливої уваги заслуговує оцінка сучасного стану фінансового забезпечення підприємств комунального господарства з метою визначення тенденцій їх розвитку та рівня фінансового забезпечення. Потребують удосконалення теоретико-методичні підходи до процесу формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

Важливість дослідження питань, пов'язаних із фінансовим забезпеченням, недостатній рівень наукової розробленості цієї проблеми, її наукова і практична значущість обумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили мету, завдання, логіку та зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт

кафедри банківських інвестицій ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» як складова частина комплексних науково-дослідних тем: «Розвиток ринку інвестицій в Україні» (державний реєстраційний номер 0107U007383), «Формування інвестиційних ресурсів в Україні» (державний реєстраційний номер 0111U000292). Особистий внесок автора полягає в розробленні теоретичних і практичних рекомендацій щодо реалізації форм державно-приватного партнерства в комунальному господарстві, узагальненні та оцінюванні сучасних тенденцій його фінансування на основі залучення приватного капіталу.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є поглиблення теоретичних і методичних аспектів фінансового забезпечення підприємств комунального господарства та розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на формування й ефективне використання фінансових ресурсів підприємствами комунального господарства. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити характер, структуру та особливості фінансового забезпечення підприємств комунального господарства;
- узагальнити теоретико-методичні підходи до визначення специфіки комунальних послуг як результату діяльності підприємств комунального господарства;
- проаналізувати сучасний стан фінансового забезпечення підприємств комунального господарства з метою визначення тенденцій їх розвитку;
- удосконалити методику визначення рівня фінансового забезпечення підприємств комунального господарства;
- визначити та обґрунтувати основні складові стратегії фінансового забезпечення підприємств комунального господарства;
- дослідити порядок формування тарифної політики з метою визначення її ролі у формуванні власних фінансових ресурсів підприємств комунального господарства;
- проаналізувати зарубіжний досвід залучення приватного капіталу до фінансування розвитку підприємств комунального господарства та виявити можливості його застосування на практиці вітчизняними підприємствами.

Об'єктом дослідження є фінансове забезпечення діяльності підприємств комунального господарства України.

Предметом дослідження є економічні відносини, які виникають у процесі формування та використання фінансових ресурсів у діяльності підприємств комунального господарства.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є системний підхід до розкриття сутності понять «фінансові ресурси» та «фінансове забезпечення», визначення його основних складових елементів, функцій та принципів побудови (розд. 1). Для досягнення поставленої мети використано методи: діалектичний метод – для визначення причинно-наслідкових зв'язків між явищами та процесами в галузі комунального господарства; синтезу та системного аналізу – для розкриття понятійного апарату (розд. 1) і розроблення основних напрямів стратегії фінансового забезпечення

підприємств комунального господарства (розд. 3); ретроспективного, статистичного, порівняльного та аналітичного групування – для дослідження сучасного стану фінансового забезпечення підприємств комунального господарства (розд. 2); економіко-математичні та розрахункові методи для оцінювання результатів діяльності та визначення рівня фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

У роботі для наочного ілюстрування отриманих результатів використано графічний метод. Обробка статистичної інформації здійснювалася з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Теоретичною основою дослідження є концептуальні положення світової фінансової думки, розробки вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблем фінансового забезпечення галузі комунального господарства, які представлені у монографіях і публікаціях, спеціальних періодичних виданнях з питань теорії фінансів, фінансів підприємств, у матеріалах науково-практичних конференцій.

Інформаційно-нормативною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства регіонального будівництва, розвитку та житлово-комунального господарства України, Державної казначейської служби України, офіційні статистичні матеріали Державного комітету статистики України, наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених з питань фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає в комплексному дослідженні теоретичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансового забезпечення підприємств комунального господарства. Основні результати, які визначають наукову новизну дисертаційного дослідження, полягають у такому:

вперше:

– обґрунтовано взаємозалежність між результатами інтегрального оцінювання фінансового стану підприємств комунального господарства та рівнем їх фінансового забезпечення, що дасть змогу не тільки відстежувати фінансовий стан підприємств на кожному етапі виробничого циклу, а й визначати його фінансове забезпечення з метою вибору оптимальних шляхів розвитку.

удосконалено:

– трактування поняття «фінансове забезпечення підприємств комунального господарства», що дало змогу визначати його як сукупність економічних відносин, що виникають з приводу формування та напрямів використання фінансових ресурсів у виробничому процесі з метою забезпечення споживачів якісними комунальними послугами та отримання доходу. На відміну від існуючих дефініцій, запропоноване визначення враховує специфіку діяльності підприємств комунального господарства;

– теоретико-методичні підходи до формування стратегії фінансового забезпечення підприємств комунального господарства. Це дало можливість: 1) виокремити етапи процесу формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення; 2) конкретизувати стратегічні цілі підприємств комунального господарства; 3) окреслити перспективні напрями в удосконаленні тарифної

політики; 4) виділити основні стратегічні підходи до розвитку підприємств комунального господарства, у тому числі: поступового розвитку, інерційного, стабілізаційного, антикризового (захисного);

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування принципів державно-приватного партнерства в системі фінансового забезпечення підприємств комунального господарства в частині виділення таких принципів: інституційного забезпечення, концентрації капіталу, комплексності, максимальної віддачі, інформаційного забезпечення, достовірності та відповідальності. Це дасть змогу поглибити теоретичні засади державно-приватного партнерства в комунальному господарстві з метою розширення можливостей залучення зовнішніх фінансових ресурсів;

– рекомендації щодо залучення приватного капіталу до фінансового забезпечення підприємств комунального господарства в частині пріоритетності його використання через концесію та аутсорсинг, що дасть можливість підвищити ефективність фінансових ресурсів у реалізації інвестиційних проектів розвитку.

– пропозиції щодо удосконалення тарифної політики підприємств комунального господарства через її розроблення з урахуванням необхідних економічних гарантій для виробника та соціальних гарантій для споживачів, маркетингові програми стимулювання оплати комунальних послуг, перехід до довгострокових тарифних планів, диференціацію тарифів за різними ознаками. Зазначені пропозиції дадуть можливість сформулювати достатні обсяги фінансових ресурсів для сприяння позитивним зрушенням у галузі комунального господарства.

Практичне значення одержаних результатів визначається обґрунтованими висновками й практичними рекомендаціями щодо вдосконалення фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

Рекомендації щодо удосконалення тарифної політики, зокрема через маркетингові програми стимулювання оплати комунальних послуг, перехід до довгострокових тарифних планів та диференціацію тарифів за різними ознаками було використано в роботі Міністерства регіонального будівництва, розвитку та житлово-комунального господарства (довідка № 7/17-19438 від 03.12.2012 р.). Пропозиції автора щодо визначення рівня фінансового забезпечення підприємств комунального господарства на базі дискримінантної моделі оцінювання фінансового стану з метою ефективного управління розвитком підприємства у роботі КПБМР «Білоцерківводоканал» (довідка №2427 від 31.10.2012р.). Окремі висновки дослідження використано в роботі Білоцерківської міської ради (довідка № 3997/1-7 від 31.10.2012 р.), зокрема при розробленні пропозицій з удосконалення системи фінансового забезпечення підприємств комунального господарства за рахунок підвищення внутрішньої ефективності галузі, переходу до договірних відносин, гарантованості адресної фінансової підтримки малозабезпечених верств та створення системи персоніфікованих соціальних рахунків. Теоретичні висновки та практичні рекомендації щодо доцільності залучення приватних інвестицій у частині пріоритетності використання двох основних форм – концесії та аутсорсингу враховано при розробленні Стратегічного плану економічного розвитку міста Хмельницького (довідка 02-11-

1385 від 23.11.2012 р.). Основні теоретичні й методичні підходи та висновки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі кафедри банківських інвестицій Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», при викладанні дисциплін «Інвестиційний аналіз» та «Інвестиційне кредитування» (довідка від 30 листопада 2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням. Основні наукові положення, розробки, висновки та пропозиції, які викладені в дисертації, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертаційного дослідження доповідалися та отримали схвалення на науково-практичних конференціях: Науково-практичній конференції «Реформування економіки: стан та перспективи розвитку (м. Київ, 2008р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу» (м. Київ, 2010р.); II Міжнародній науково-практичній конференції (м. Київ, 2011р.); XII Міжнародній науково-практичній конференції (м. Черкаси, 2011 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Аналіз та прогнозування трансформаційних процесів в економіці сучасного світу: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2012р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Формування економічного портрету національної інфраструктури країни: методологічний і теоретичний аспекти (м. Москва, 2012р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 13 наукових праць загальним обсягом 2,75 друк. арк., з них: 6 – у наукових фахових виданнях, 7 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 171 сторінці комп'ютерного набору. Робота містить 38 рисунків на 20 сторінках, 19 таблиць на 10 сторінках, 6 додатків на 8 сторінках. Список використаних джерел налічує 134 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розкрито наукову новизну і практичну цінність отриманих результатів, наведено інформацію про їх апробацію.

У розділі 1 «**Теоретико-методичні основи фінансового забезпечення підприємств комунального господарства**» комплексно досліджено: сутність фінансового забезпечення підприємств комунального господарства та наукові підходи до його тлумачення; з'ясовано економічний зміст комунального господарства й уточнено специфіку комунальних послуг; розкрито особливості системи фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

У роботі проаналізовано існуючі підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення економічного змісту поняття «фінансове забезпечення підприємств комунального господарства», виявлено неоднозначність його розуміння та трактувань. За результатами проведеного дослідження,

запропоновано авторське визначення поняття фінансового забезпечення підприємств комунального господарства як сукупності економічних відносин, що виникають з приводу формування та напрямів використання фінансових ресурсів у виробничий процес з метою забезпечення споживачів якісними комунальними послугами та отримання доходу.

На підставі дослідження сутності і джерел фінансування підприємств комунального господарства дисертант робить висновок, що фінансування комунального господарства властиві характерні особливості, які пов'язані зі специфікою галузі та визначаються сучасними умовами її функціонування. Серед таких особливостей фінансування підприємств комунального господарства варто назвати втрату ними відтворювальної спроможності амортизаційних відрахувань; неможливість подальшого розвитку підприємств лише за рахунок прибутку; відсутність фінансово-кредитного забезпечення галузі; прибуток підприємств комунального господарства формується в основному за рахунок платежів від оплати за комунальні послуги. Так, незалежно від форми власності, у результаті продажу своїх послуг підприємства отримують доходи в розмірі суми встановлених тарифів, а останні встановлюються державою і не відображають необхідних витрат на їх виробництво та не залежать від попиту і пропозиції на відповідні види комунальних послуг, наслідком цього є збитковість підприємств. Альтернативними джерелами фінансування підприємств в умовах реформування можуть бути лише різні форми залучення приватного капіталу, що є ефективними засобами максимізації економічної цінності комунальних послуг для споживачів.

В дисертації обґрунтовано, що фінансове забезпечення передбачає формування та використання фінансових ресурсів шляхом оптимізації співвідношення різних форм, методів, джерел, інструментів, які визначають структуру системи фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

Установлено, що комунальне господарство – це особлива галузь матеріального виробництва, яка включає сукупність підприємств, що забезпечують споживачів комплексом комунальних послуг, спрямованих на задоволення їхніх потреб на території певного населеного пункту та результати діяльності якої значною мірою визначають соціально-економічний розвиток країни. Доведено, що поділ підприємств комунального господарства має здійснюватися відповідно до їх функціонального призначення та матеріального втілення комунальних послуг.

Дисертантом аргументовано, що кожне підприємство комунального господарства функціонує у певному просторі, характер і специфіка якого визначається комплексною взаємодією ознак комунальних послуг, які або сприяють успішному функціонуванню, або посилюють кризові явища.

Вивчення, систематизація та узагальнення існуючих у вітчизняній та міжнародній практиці підходів до характеристики ознак комунальних послуг дали можливість їх згрупувати за двома класифікаційними ознаками: специфічні та загальні. Так, загальні ознаки включають: взаємодію виробника і

споживача, непостійний рівень якості, неосязність, неможливість зберігання послуг та відсутність права власності, а до специфічних належать: регулярність надання послуг, однорідність послуг, залежність від місцевих умов, високий рівень комплексності, соціальне значення, велика територія обслуговування. Групу специфічних ознак комунальних послуг комунального господарства доповнено такими ознаками: двоякість послуг, екологічний вплив, стратегічне значення та матеріальне втілення. Зазначені ознаки комунальних послуг визначають особливості функціонування підприємств комунального господарства, а їх специфіка впливає на організацію економічних відносин з органами державної та місцевої влади, підприємствами-постачальниками, споживачами, фінансово-кредитними установами, тощо.

У розділі 2 «Оцінка фінансового забезпечення у сучасному комунальному господарстві країни» досліджено сучасний стан фінансового забезпечення підприємств комунального господарства в Україні; виявлено основні причини їх збиткової роботи; визначено рівень фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

У роботі встановлено, що витоки кризового стану підприємств комунального господарства беруть свій початок ще з радянських часів, а стрімкі та непередбачувані процеси ринкової трансформації в країні, на жаль, ще більше заганняють галузь у прірву фінансово-економічної кризи.

Дисертантом проаналізовано динаміку фінансового забезпечення підприємств комунального господарства та визначені її основні тенденції (табл.1).

Таблиця 1

Показники, що характеризують фінансове забезпечення підприємств комунального господарства України в 2008–2013 рр., млн. грн.*

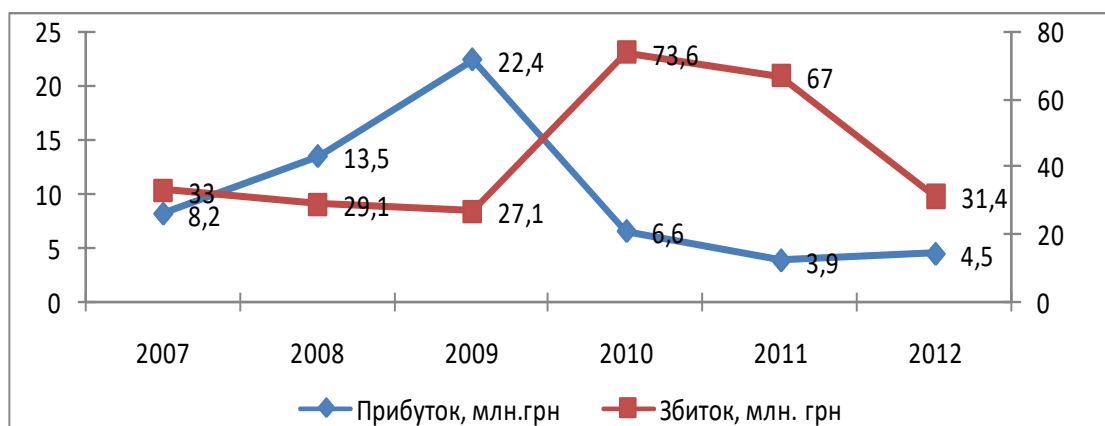
Джерела фінансування	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013**
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн.	-1611,7	-1930,2	-3346,01	-2559,1	-847,2	-756,6
% до попереднього періоду	91	119	173	76	331	89,2
Видатки зведеного бюджету, млн. грн	444	248	844	324	733,5	518,6
% до попереднього періоду	7	55,8	340	38	226	70,7
Отримані банківські кредити, млн. грн.	4591	4711	4436	4410	6457	4921
% до попереднього періоду	98	102	94	99	146	76,21
Прямі іноземні інвестиції, млн. грн	454,3	549,0	584,3	359,2	369,8	463,3
% до попереднього періоду	158,9	120,8	106,5	61,5	103	125

*Складено автором за матеріалами: Висновки Рахункової палати України про виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/412>, Міністерства регіонального будівництва, розвитку та житлово-комунального господарства, Національного банку України, Державної служби статистики.

** Прогнозні дані автора

В результаті проведеного аналізу встановлено що: 1) використання прибутку як джерела фінансування підприємств комунального господарства через збиткові результати діяльності неможливе. Упродовж 2008–2010 рр. збитки зросли більш ніж вдвічі, утім з початку 2011 р. відбулося їх суттєве зменшення; 2) обсяг державного фінансування галузі протягом 2009–2010 рр. зріс у 3,5 раза, на відміну від 2011р., коли спостерігалась несприятлива тенденція до зменшення обсягів фінансування за рахунок коштів державного бюджету; 3) низька активність банків, причинами цього є: висока вартість кредитних ресурсів та відсутність ліквідного забезпечення у підприємств комунального господарства; 4) динаміка прямих іноземних інвестицій засвідчила зниження обсягів фінансування у 2011–2012 рр. на 214,5 млн. грн.

У результаті дослідження виявлено ознаки кризи в галузі як в цілому по Україні, так і в її регіонах зокрема. Так, впродовж 2007–2010 рр. і в Київській області збитки перевищили прибутки майже у 12 разів (рис. 1). Зростання збитковості підтверджує негаразди з фінансовим забезпеченням підприємств комунального господарства.

Р

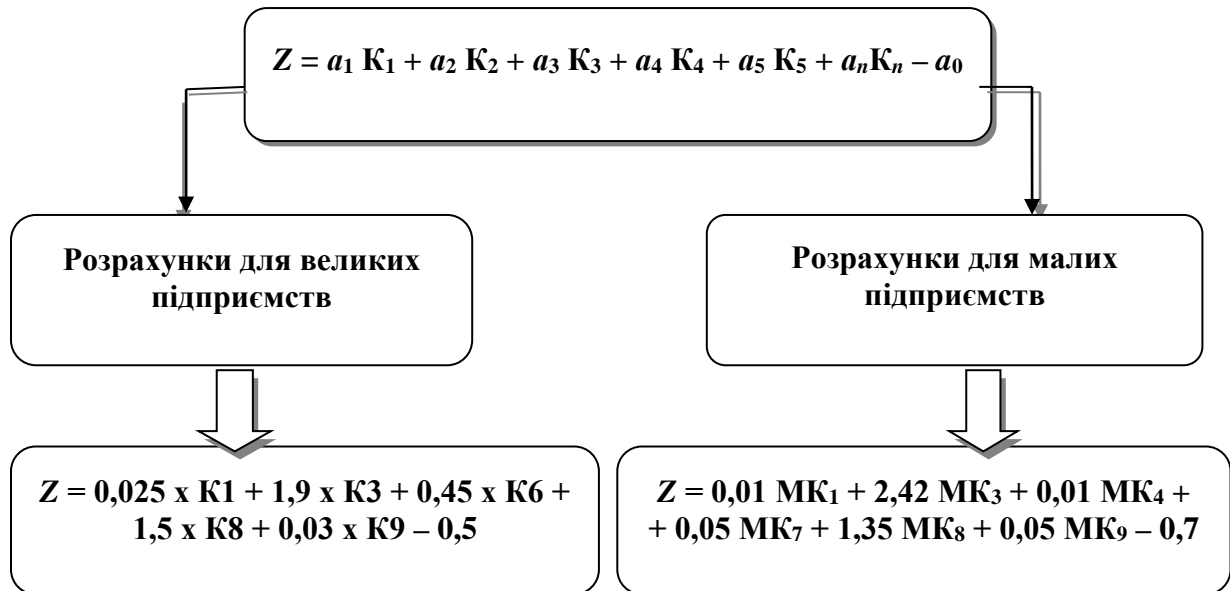
ис. 1. Фінансові результати діяльності підприємств комунального господарства Київської області в 2007–2012 рр.

**Складено автором самостійно за даними Міністерства регіонального будівництва, розвитку та житлово-комунального господарства.*

Такі негативні зрушення свідчать про те, що існує певний взаємозв'язок причин кризового стану підприємств комунального господарства, який виникає на основі нестачі коштів для фінансування підприємств комунального господарства (несвоєчасна або не в повному обсязі оплата комунальних послуг), що, зрештою, призводить до зростання тарифів на комунальні послуги та витрат з боку підприємств та бюджету. Усе це негативно впливає на стан основних фондів, оновлення комунальної інфраструктури та якість комунальних послуг, що, безумовно, гальмує перехід даної галузі на ринкові принципи функціонування.

Дисертантом запропоновано для визначення рівня фінансового забезпечення підприємств комунального господарства використовувати методику, в основу якої покладено багатофакторні дискримінантні моделі, обґрунтовані в працях О.О. Терещенка та формалізовані в Положенні НБУ №23 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів

для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями». За допомогою цього методичного підходу можна визначити ймовірність банкрутства підприємств, у тому числі підприємств комунального господарства. Інтегральна оцінка фінансового стану комплексно враховує аналітичні показники, що характеризують різні фінансові параметри підприємств. Методичний підхід дає змогу проводити оцінку як для великих, так і для малих підприємств (рис. 2).

де Z – інтегральний показник;

K_1, K_2, \dots, K_n – фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності юридичної особи для великого та малого підприємства;

a_1, a_2, \dots, a_n – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів.

Рис. 2. Інтегральний показник оцінки результатів діяльності підприємств комунального господарства

У дисертації обґрунтовано порядок визначення взаємозалежності між результатами інтегрального оцінювання фінансового стану підприємств комунального господарства та рівнем їх фінансового забезпечення.

Автором запропоновані критерії, яким має відповідати підприємство комунального господарства: по-перше, це оцінка фінансового стану та її розмежування на фінансово-стійкий, адаптивний, гранично допустимий, задовільний (слабкий) та незадовільний фінансовий стан; по-друге, це рівень фінансового забезпечення (достатній, помірний, мінімальний, недостатній та критичний) і, по-третє, висновок щодо оцінки фінансового стану, який констатує результат діяльності підприємства (табл. 2). При цьому був здійснений фактичний розрахунок базових показників відповідно до типу та розміру підприємства.

**Рівень фінансового забезпечення підприємств комунального господарства
(для великих підприємств)***

Значення інтегрального показника (Z)	Оцінка фінансового стану	Відповідність економічних показників нормам	Висновок	Рівень фінансової забезпеченості підприємства
Z ₁	Фінансово-стійкий	Більше ніж +1,35	Фінансовий стан підприємства стійкий та стабільний. Підприємство має достатні резерви для своєчасного виконання своїх зобов'язань	Достатній
Z ₂	Адаптивний	Від +1,35 до +0,51	Незначне погіршення фінансового стану, однак підприємство має фінансовий потенціал, що дозволяє своєчасно реагувати на будь-які зміни	Помірний
Z ₃	Гранично допустимий	Від +0,50 до -0,4	Фінансовий стан характеризується як нижче середнього, що свідчить про ймовірність несвоєчасного виконання своїх зобов'язань	Мінімальний
Z ₄	Задовільний (слабкий)	Від -0,41 до -1,34	Фінансовий стан є нестабільним і свідчить про наявність ознак загрози банкрутства	Недостатній
Z ₅	Незадовільний	Від -1,35 до -4,7 і менше	Незадовільний фінансовий стан – стадія банкрутства	Критичний

*Складено автором самостійно

Запропонований у дисертаційній роботі порядок узгодження результатів інтегральної оцінки фінансового стану підприємств комунального господарства із рівнем їх фінансового забезпечення, що дає змогу не тільки відстежувати фінансовий стан суб'єкта на кожному етапі виробничого циклу, а й визначати його фінансове забезпечення з метою вибору оптимальних шляхів розвитку.

У розділі 3 «**Напрями покращення фінансового забезпечення діяльності підприємств комунального господарства**» досліджено зарубіжний досвід фінансового забезпечення підприємств комунального господарства, визначено стратегію фінансового забезпечення підприємств комунального господарства та

окреслено її напрями, розроблено практичні пропозиції щодо вдосконалення регулювання тарифної політики підприємств комунального господарства.

Доведено, що для підвищення рівня фінансового забезпечення підприємств комунального господарства в сучасних умовах велике значення має залучення приватного капіталу через застосування концесії та аутсорсингу. Привабливістю цих форм є: можливість об'єднання фінансових ресурсів держави, органів місцевого самоврядування і приватного партнера для досягнення спільної мети; розподіл фінансових ризиків; договірна природа контрактів (практика планування, управління та реалізація конкретних видів робіт приватним інвестором здійснюється відповідно до умов угоди); довготривале співробітництво; індивідуальний характер виконання робіт; оновлення основних фондів, підвищення ефективності виробництва, економія державних коштів (можливість перекласти на приватного інвестора фінансове навантаження чи його частину щодо виконання державних функцій чи відповідних ризиків), удосконалення тарифної політики, поліпшення якості комунальних послуг, а також передання функцій із професійної підтримки безперервного функціонування окремих комунальних систем, що дає змогу реалізувати різні завдання та операції.

Обґрунтовані в економічній літературі принципи державно-приватного партнерства в системі фінансового забезпечення підприємств комунального господарства доцільно доповнити принципами інституційного забезпечення, концентрації капіталу, комплексності, максимальної віддачі, інформаційного забезпечення, достовірності та відповідальності. Це дасть змогу поглибити теоретичні засади державно-приватного партнерства в комунальному господарстві з метою розширення можливостей залучення зовнішніх фінансових ресурсів.

Дисертантом встановлено, що на розвиток підприємств комунального господарства впливає низка об'єктивних і суб'єктивних чинників, які обумовлюють його розбалансований, асиметричний та диспропорційний характер в усіх регіонах країни. Причиною цього стала насамперед невизначеність стратегічних пріоритетів розвитку у кризовий та посткризовий періоди. Виявлено, що найважливішою у формуванні стратегічних цілей підприємств комунального господарства є фінансова складова, яка стає дієвим інструментом у прийнятті управлінських рішень.

У дисертаційній роботі запропоновано комплексний підхід до формування стратегії фінансового забезпечення підприємств комунального господарства. Це дало можливість: 1) виокремити етапи процесу формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення; 2) конкретизувати стратегічні цілі підприємств комунального господарства; 3) окреслити перспективні напрями в тарифній політиці; 4) виділити основні стратегічні підходи до розвитку підприємств комунального господарства: поступового розвитку, інерційного, стабілізаційного, антикризового (захисного). Доведено, що стратегія фінансового забезпечення підприємств комунального господарства являє собою комплексну програму дій, спрямовану на визначення стратегічного набору цілей, вибору найбільш ефективних шляхів їх досягнення, напрямів

формування та використання фінансових ресурсів, що спрямовані на досягнення фінансової стабільності та підвищення рівня та якості комунальних послуг.

У роботі обґрунтовано, що стратегія фінансового забезпечення підприємств комунального господарства повинна здійснюватись у кілька етапів (рис. 3).

Рис. 3. Етапи процесу формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення підприємств комунального господарства*

**Складено автором самостійно*

Дослідженням встановлено, що на підприємствах комунального господарства формуються стратегічні цілі розвитку, що мають динамічний, гнучкий (такий, що швидко корегується) характер. Доведено, що стратегічними цілями є: 1) зростання доходу – реалізується за рахунок трьох головних компонентів: збільшення обсягу виробництва, розширення діяльності за рахунок надання додаткових послуг та зростання тарифів, оскільки виникає необхідність вкладання великих фінансових ресурсів; 2) скорочення витрат – характеризується зниженням витрат на управління, скороченням витрат робочого часу та тривалості виробничого циклу,

зменшенням дебіторської заборгованості внаслідок адміністративних і маркетингових важелів впливу на споживачів послуг, скороченням кредиторської заборгованості за рахунок реструктуризації боргу, упровадженням прогресивних технологій і технічного переоснащення; 3) підвищення інвестиційної привабливості підприємства – виступає в ролі двоякого механізму поліпшення ефективності роботи підприємства. Двоякість проявляється як мета розвитку і як результат розвитку. Як мета розвитку – характеризує підприємство з позиції перспективних можливостей вкладення коштів задля отримання економічних вигід у майбутньому, збільшення обсягу і можливостей збуту продукції (комунальних послуг), ефективності використання активів. Як результат визначає ефективність минулої господарської діяльності.

Запропоновано основні стратегічні підходи до розвитку підприємств комунального господарства, які передбачають досягнення стратегічних цілей, а саме: поступового розвитку, стабілізаційний, інерційний, захисний або антикризовий. Значимість цих підходів автор обґрунтовує в дисертаційній роботі.

На підставі вивчення тарифної політики підприємств визначено напрями її удосконалення, зокрема через упровадження маркетингових програм стимулювання оплати комунальних послуг, перехід до довгострокових тарифних планів, диференціацію тарифів за різними ознаками, розроблення тарифної політики з урахуванням необхідних економічних гарантій для виробника та соціальних гарантій для споживачів. Зазначені пропозиції дозволять сформувати достатні обсяги фінансових ресурсів для сприяння позитивним зрушенням у галузі комунального господарства.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано розв'язання актуального наукового завдання щодо поліпшення фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

До головних теоретичних і науково-практичних висновків, що відображають розв'язання основних завдань роботи відповідно до поставленої мети дисертації належать:

1. На підставі теоретичного узагальнення та систематизації основних підходів визначено, що фінансове забезпечення підприємств комунального господарства – це сукупність економічних відносин, що виникають з приводу формування та напрямів використання фінансових ресурсів у виробничому процесі з метою забезпечення споживачів комунальними послугами та отримання доходу. За результатами дослідження з'ясовано, що фінансове забезпечення передбачає формування та використання фінансових ресурсів шляхом оптимізації співвідношення різних форм, методів, джерел, інструментів, які визначають структуру системи фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

2. Систематизовано теоретико-методичні підходи до визначення специфіки комунальних послуг як результату діяльності підприємств комунального господарства. Зокрема, класифікацію специфічних ознак доповнено такими ознаками: двоякість послуг, екологічний вплив, стратегічне значення та

матеріальне втілення. Зазначені ознаки комунальних послуг визначають особливості функціонування підприємств комунального господарства, а їх специфіка впливає на організацію економічних відносин з органами державної та місцевої влади, підприємствами-постачальниками, споживачами, фінансово-кредитними установами тощо.

3. Проявом кризових явищ у комунальному господарстві є дефіцит фінансових ресурсів. В результаті проведеного аналізу встановлено що: 1) використання прибутку як джерела фінансування підприємств комунального господарства через збиткові результати діяльності неможливе. Упродовж 2008–2010 рр. збитки зросли більш ніж вдвічі, утім з початку 2011 р. відбулося їх суттєве зменшення; 2) обсяг державного фінансування галузі протягом 2009–2010 рр. зріс у 3,5 рази, на відміну від 2011 р., коли спостерігалась несприятлива тенденція до зменшення обсягів фінансування за рахунок коштів державного бюджету; 3) низька активність банків, причинами цього є: висока вартість кредитних ресурсів та відсутність ліквідного забезпечення у підприємств комунального господарства; 4) динаміка прямих іноземних інвестицій засвідчила зниження обсягів фінансування у 2011–2012 рр. на 214,5 млн. грн. Це підтверджує недостатність потенційних джерел формування фінансових ресурсів для належного функціонування підприємств комунального господарства в Україні

4. Запропоновано критерії, яким має відповідати підприємство комунального господарства: по-перше, це оцінка фінансового стану та її розмежування на фінансово-стійкий, адаптивний, гранично допустимий, задовільний (слабкий) та незадовільний фінансовий стан; по-друге, це рівень фінансового забезпечення (достатній, помірний, мінімальний, недостатній та критичний) і, по-третє, висновок щодо оцінки фінансового стану, який констатує результат діяльності підприємства. Обґрунтовано взаємозалежність між результатами інтегрального оцінювання фінансового стану підприємств комунального господарства та рівнем їх фінансового забезпечення, що дасть змогу не тільки відстежувати фінансовий стан підприємств на кожному етапі виробничого циклу, а й визначати його фінансове забезпечення з метою вибору оптимальних шляхів розвитку.

5. Обґрунтовані складові стратегії фінансового забезпечення підприємств комунального господарства, а саме: 1) етапи процесу формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення; 2) стратегічні цілі підприємств комунального господарства; 3) перспективні напрями в тарифній політиці; 4) основні стратегічні підходи до розвитку підприємств комунального господарства: поступового розвитку, інерційного, стабілізаційного, антикризового (захисного). У результаті встановлено, що стратегія фінансового забезпечення підприємств комунального господарства являє собою комплексну програму дій, спрямовану на визначення стратегічного набору цілей, вибору найефективніших шляхів їх досягнення, напрямів формування та використання фінансових ресурсів, що спрямовані на досягнення фінансової стабільності й підвищення рівня та якості комунальних послуг.

6. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення тарифної політики, зокрема через упровадження маркетингових програм стимулювання оплати комунальних послуг, перехід до довгострокових тарифних планів, диференціацію тарифів за

різними ознаками, розроблення тарифної політики з урахуванням необхідних економічних гарантій для виробника та соціальних гарантій для споживачів. Зазначені пропозиції дадуть можливість сформулювати достатні обсяги фінансових ресурсів для сприяння позитивним зрушенням у галузі комунального господарства.

7. На підставі вивчення зарубіжного досвіду встановлено, що найефективнішими формами залучення приватного капіталу в комунальне господарство є концесія та аутсорсинг. Особливостями їх застосування є довгострокове співробітництво, яке дає змогу реалізувати різні завдання та операції в галузі комунального господарства; оновити основні фонди, підвищити ефективність виробництва, зекономити державні кошти, збалансувати тарифну політику, поліпшити якість комунальних послуг тощо. Обґрунтовано, що існуючі принципи співпраці державно-приватного партнерства в системі фінансового забезпечення підприємств комунального господарства доцільно доповнити такими принципами: інституційного забезпечення, концентрації капіталу, комплексності, максимальної віддачі, інформаційного забезпечення, достовірності та відповідальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Диба М.І., Нагорна О.В. Кредитні ресурси комерційних банків для фінансування інфраструктурних проєктів / М.І. Диба, О.В. Нагорна // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – К. : КНЕУ. – 2009. – № 21 – С. 475–483 (0,38 д. а., особисто автору належить – 0,2 д. а., визначено привабливість інфраструктурних проєктів).

2. Нагорна О.В. Фінансові ресурси підприємств комунального господарства / О.В. Нагорна // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць. – К. : КНЕУ. – 2010. – № 24. – С. 267–276 (0,45 д. а.).

3. Диба О.М., Нагорна О.В. Реалії сучасного фінансового забезпечення комунального господарства / О.М. Диба, О.В. Нагорна // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць. – К.: КНЕУ. – 2010 – № 25 – С. 111–118 (0,3 д. а., особисто автору належить 0,15 д. а., проаналізовано сучасний стан потенційних джерел формування фінансових ресурсів підприємств комунального господарства).

4. Нагорна О.В. Фінансова підтримка комунального господарства / О.В. Нагорна // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць. – К.: КНЕУ. – 2011. – № 26. – С. 344–352 (0,33 д.а).

5. Нагорна О.В. Характеристика комунального господарства, його ознаки як об'єкта фінансових відносин / О.В. Нагорна // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: «Економічні науки» – 2011. Випуск 29. – С. 118–122 (0,4 д. а.).

6. Нагорна О.В. Стратегія фінансового забезпечення підприємств комунального господарства: сутність та особливості [Електронний ресурс] /О.В. Нагорна // Ефективна економіка. – 2012. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1385> (0,4 д. а.).

В інших виданнях:

7. Диба М.І., Нагорна О.В. Концесія як ефективний інструмент залучення інвестицій в комунальне господарство [Електронний ресурс] / М.І. Диба, О.В. Нагорна // Вісник КЕФ: електрон. наук. зб. – К.: КНЕУ– 2011. – № 1. – С. 109–117. – Режим доступу: http://kef.kneu.edu.ua/get_file.php?id=72 (0,38 д. а., особисто автору належить 0,2 д. а., визначено особливості застосування концесії в комунальному господарстві).

8. Нагорна О.В. Інвестиції у розвиток інфраструктури України – вимога сучасності / О.В. Нагорна // Реформування економіки: стан та перспективи розвитку : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конференції (Київ, 20–21 листоп. 2008 р.). – К. : МІБО КНЕУ. – 2008. – С. 102–104 (0,1 д. а.).

9. Нагорна О.В. Інвестиційна привабливість комунальних підприємств / О.В. Нагорна // Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (КНЕУ, 22 квіт. 2010 р.). – К., 2010. – С. 308–310 (0,1 д. а.).

10. Нагорна О.В. Фінансове забезпечення комунального господарства в структурі фінансового механізму / О.В. Нагорна // Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3 листоп. 2011 р.). – К., 2011. – С. 358–360 (0,08 д. а.).

11. Нагорна О.В. Фінанси комунального господарства / О.В. Нагорна // Теорія і практика сучасної економіки : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Черкаси, 5–7 жовт. 2011 р.). – Черкаси, 2011. – С. 284–286 (0,1 д. а.).

12. Нагорна О.В. Концептуальні основи фінансового механізму підприємств комунального господарства / О.В. Нагорна // Аналіз та прогнозування трансформаційних процесів в економіці сучасного світу: проблеми та перспективи : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 квіт. 2012 р.). – К., 2012. – С. 68–70 (0,1 д. а.).

13. Нагорная О.В. Финансово-экономическая характеристика предприятий коммунального хозяйства на основе использования интегрального показателя / О.В. Нагорная // «Формирование экономического портрета национальной инфраструктуры страны: методологический и теоретический аспекты»: материалы V Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 25 авг. 2012 р.) – М., 2012. – С. 87–91 (0,15 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Нагорна О.В. Фінансове забезпечення підприємств комунального господарства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2013.

У дисертації досліджено загальнотеоретичні аспекти фінансового забезпечення підприємств комунального господарства та обґрунтовано практичні рекомендації щодо формування й ефективного використання фінансових ресурсів у комунальному господарстві. Комплексно досліджено: сутність фінансового

забезпечення підприємств комунального господарства та наукові підходи до його тлумачення, визначено економічний зміст комунального господарства й уточнено специфіку комунальних послуг, розкрито особливості структури фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

Проаналізовано сучасний стан фінансового забезпечення підприємств комунального господарства в Україні; виявлено основні причини їх збиткової роботи; визначено рівень фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

Вивчено зарубіжний досвід фінансового забезпечення підприємств комунального господарства, обґрунтовано стратегію фінансового забезпечення підприємств комунального господарства та окреслено її напрями, розроблено практичні пропозиції щодо вдосконалення регулювання тарифної політики підприємств комунального господарства.

Ключові слова: комунальне господарство, комунальні послуги, фінансове забезпечення підприємств комунального господарства, фінансові ресурси, стратегія фінансового забезпечення підприємств комунального господарства.

АННОТАЦИЯ

Нагорная О.В. Финансовое обеспечение предприятий коммунального хозяйства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит – ДВНЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев, 2013.

В диссертации исследованы общетеоретические аспекты финансового обеспечения предприятий коммунального хозяйства и обоснованы практические рекомендации по формированию и эффективному использованию финансовых ресурсов в коммунальном хозяйстве.

В работе раскрывается экономическая сущность понятия «коммунальное хозяйство»; обобщены научные подходы к толкованию понятия «финансовое обеспечение предприятий коммунального хозяйства». По результатам исследования выяснено, что финансовое обеспечение предусматривает формирование и использование финансовых ресурсов путем оптимизации соотношения разных форм, методов, источников, инструментов, которые определяют структуру финансового обеспечения предприятий коммунального хозяйства.

Диссертантом аргументировано, что каждое предприятие коммунального хозяйства функционирует в определенном пространстве, характер и специфика которого определяется комплексным взаимодействием признаков коммунальных услуг, которые или способствуют успешному функционированию, или усиливают кризисные явления.

Исследовано современное состояние финансового обеспечения предприятий коммунального хозяйства в Украине и выявлены причины их убыточной работы; обоснован порядок определения взаимосвязи между результатами интегрального оценивания финансового состояния предприятий коммунального хозяйства и уровнем их финансового обеспечения.

Автором предложены критерии, которым должно отвечать предприятие коммунального хозяйства: во-первых, это оценка финансового состояния и ее разграничения на финансово-стойкое, адаптивное, предельно допустимое, удовлетворительное (слабое) и неудовлетворительное финансовое состояние; во-вторых, это уровень финансового обеспечения (достаточный, умеренный, минимальный, недостаточный и критический) и, в-третьих, вывод относительно оценки финансового состояния, который констатирует результат деятельности предприятия. Оценка уровня финансового обеспечения даст возможность не только отслеживать состояние субъекта на каждом интервале времени, но и определять его финансовое обеспечение с целью выбора наиболее целесообразного подхода к развитию предприятий коммунального хозяйства в части реализации стратегических целей.

На основе изучения иностранного опыта финансового обеспечения предприятий коммунального хозяйства выявлены возможности привлечения частного капитала к финансированию развития предприятий коммунального хозяйства. Определены принципы государственно-частного партнерства в системе финансового обеспечения предприятий коммунального хозяйства, а именно: принципы институционального обеспечения, концентрации капитала, комплексности, максимальной отдачи, информационного обеспечения, достоверности и ответственности. Это позволит углубить теоретические принципы государственно-частного партнерства в коммунальном хозяйстве с целью расширения возможностей финансирования.

В диссертационной работе обоснован комплексный подход к формированию стратегии финансового обеспечения предприятий коммунального хозяйства. Это даст возможность: 1) выделить этапы процесса формирования и реализации стратегии финансового обеспечения; 2) конкретизировать стратегические цели предприятий коммунального хозяйства; 3) очертить перспективные направления в тарифной политике; 4) выделить основные стратегические подходы к развитию предприятий коммунального хозяйства: постепенного, инерционного, стабилизационного, антикризисного (защитного).

Разработаны мероприятия по повышению эффективности тарифной политики предприятий коммунального хозяйства.

Ключевые слова: коммунальное хозяйство, коммунальные услуги, финансовое обеспечение, финансовые ресурсы, стратегия финансового обеспечения предприятий коммунального хозяйства.

ANNOTATION

Nagorna O.V Financial Provision of Utility Enterprises. – Manuscript.

The dissertation for receiving a scientific degree of candidate of economics: (speciality 08.00.08 — Money, Finance and Credit) – SHEE «Vadym Hetman Kyiv National Economic University», Kyiv 2013.

The dissertation investigates general theoretical aspects of financial provision of utility enterprises and grounds practical recommendations as to generation and efficient use of financial resources in public services sector. The essence and methodological

approaches to financial provision of utility enterprises were fully researched, the economic content of public services sector was determined and specifics of public services were adjusted, the peculiarities of system of utility enterprises' financial provision were disclosed.

The current state of utility enterprises' financial provision in Ukraine was examined; the key reasons of their detrimental functioning were revealed; the level of utility enterprises' financial provision was identified.

Foreign experience of utility enterprises' financial provision was analyzed, the strategy of utility enterprises' financial provision was substantiated and its basic directions outlined, practical proposals concerning improvement of tariff policy regulation in the system of utility enterprises' financial provision were developed.

Key words: public services sector, public services, financial provision of utility enterprises, financial resources, strategy of utility enterprises' financial provision.